

УДК 339.5

МОТИВИ ТА СТИМУЛИ ЗАОЩАДЖЕНЬ: МІКРОЕКОНОМІЧНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена з'ясуванню суті заощаджень, їх мотивів та стимулів на рівні домогосподарств, підприємств та держави. Доведено, що економічний суб'єкт досягає рівноваги у поділі наявного доходу на споживання та заощадження за умови рівності граничних корисностей споживання та заощадження. Обґрунтовано принципові підходи до формування механізму державного регулювання масштабів та схильності до заощаджень.

Ключові слова: заощадження, мотиви, стимули, гранична корисність споживання, гранична корисність заощаджень.

До найбільш важливих категорій сучасної теорії макроекономічної рівноваги належать заощаджень та інвестицій. Спільним елементом таких різноманітних теорій балансування національної економіки є визнання важливості досягнення рівності заощаджень та інвестицій. Як кейнсіанська, так і класична (неокласична) теорії припускають, що рівність чистих інвестицій валовим заощадженням може забезпечити рівність сукупного попиту та сукупної пропозиції. Цей постулат сприймається як даність та не викликає жодних заперечень.

Разом з тим, економічна наука практично зупинилася у дослідженні самої суті та мотивів заощаджень. Якщо інвестиціям присвячено значну кількість спеціальних досліджень та теорій, їх автори отримали широке міжнародне визнання та стали лауреатами престижних міжнародних наукових премій (зокрема й лауреатами Нобелівської премії), то виявити сьо-

**ЗАДОЯ А.О.,
доктор економічних
наук, професор,
завідувач кафедри
міжнародної
економіки та
економічної теорії
Дніпропетровського
університету імені
Альфреда Нобеля**

**ЗАДОЯ О.А.,
аспірант
Дніпропетровського
університету
імені Альфреда
Нобеля**

годні у величезному потоці наукових публікацій дослідження, де б спеціальним об'єктом політико-економічного аналізу були заощадження, доволі важко. У відповідь на запити суспільства багатьох дослідників більше цікавить, як зберегти грошові заощадження від знецінення та як обрати найбільш прийнятну форму зберігання, ніж глибоко досліджувати мотиви та стимули заощаджень як таких. Відсутність же відповідей на поставлені питання робить неможливим як обґрунтоване прогнозування цих процесів, так і, у випадку необхідності, ефективне державне регулювання трансформації заощаджень у інвестиції, що підтверджується більш частими та більш глибокими фінансово-економічними кризами останніх десятиліть.

Метою нашої статті є вивчення сутності, мотивів та стимулів на макрорівні як теоретичної основи формування механізму ефективного державного регулювання процесу перетворення заощаджень у інвестиції.

Особливий поштовх до підвищення інтересу економічної науки до заощаджень стали роботи Дж.М. Кейнса. Саме він, розглядаючи макроекономічну рівновагу, ввів цілий ряд понять (середня схильність до заощаджень, гранична схильність до заощаджень тощо), які активно використовуються у сучасних макроекономічних моделях. Та й саме тлумачення суті заощаджень як перевищення наявного доходу над споживанням стало хрестоматійним [1]. Саме у такому значенні воно використовується у системі національних рахунків, прийнятій Організацією Об'єднаних Націй [2]. Такий підхід, на нашу думку, можна назвати *кількісним*, оскільки він дає можливість розрахувати величину заощаджень. Він протиставляє споживання та заощадження, підкреслюючи відмінність у цілях здійснення цих процесів.

Існує й інший підхід, який ми визначаємо як *мотиваційний*. Так, У. Шарп визначає заощадження як «відкладене споживання» [3]. У цьому випадку підкреслюється єдність споживання та заощаджень, оскільки останні тем мають за мету задоволення потреб, але тільки з розривом у часі.

Особливе місце у розробці теорії заощаджень належить Н. Сеніору, автору відомої суб'єктивно-психологічної теорії «утримання». За визначенням Н. Сеніора, утримання – це «поведінка особи, яка або утримується від непродуктивного використання того, чим вона може розпоряджатися, або, виходячи з певного плану, віддає перевагу виробництву у віддаленому майбутньому тому, що може при-

нести негайні результати [4]. Не використовуючи термін «заощадження», він фактично говорить про цей процес. Згідно Н. Сеніору, капіталіст відмовляє собі у радостях споживання, перетворюючи частину свого особистого доходу у засоби виробництва. На думку Н. Сеніора нинішнє споживання має більшу цінність, ніж майбутнє споживання. Тому відмова капіталіста від споживання розглядається як жертва, що дає підстави на отримання винагороди у вигляді прибутку в майбутньому. Таке тлумачення заощаджень має ознаки *інвестиційного*. І хоча позиція Н. Сеніора піддавалася жорсткій критиці з боку К. Маркса, на наш погляд, це була одна з перших спроб зрозуміти саму суть заощаджень. Крім того, розуміння відмінностей між нинішніми та майбутніми благами послужило підґрунтям для розробки теорії дисконтування грошових потоків.

Кожне з цих визначень має право на існування, оскільки відображає одну із сторін заощаджень. Однак вони не розкривають саму суть процесу відмови від поточного споживання заради заощадження частини доходу. Тому спробуємо поглянути на процес заощадження, використовуючи метод поєднання історичного та логічного. Це дозволить виділити як спільні риси споживання і заощадження, так і побачити принципи відмінності між ними. Перш за все, необхідно підкреслити, що у парі категорій «споживання – заощадження» історично та логічно споживанню належить провідна роль. Висхідним мотивом діяльності людини було й залишається задоволення потреб шляхом споживання. Певний рівень споживання повинен бути присутнім завжди, не залежно від того обсягу благ, яким володіє людина. Саме він забезпечує відтворення людини як біосоціальної істоти. Цей рівень споживання прийнято називати автономним. Зрозуміло, якщо доступні для людини блага не перевищують рівень автономного споживання, про заощадження не може бути й мови. Тому, на відміну від споживання, яке існувало завжди, *заощадження є історичною категорією, що виникає тоді, коли з'являється надлишковий продукт*. Саме надлишковий продукт (у марксистській термінології – додатковий продукт) слугує основним джерелом заощаджень.

До появи розвинутої системи грошового обігу можна було говорити, що заощадження здійснювалося у натуральній формі. Однак сьогодні як споживання, так і заощадження вимірюються грошима.

Споживання є показником потоку, тобто можна говорити певну кількість спожитих благ

за певний період часу. *Заощадження ж мають двояку сутність: вони одночасно виступають і показником потоку* (наприклад, заощадження за рік) *і показником запасу* (наприклад, заощадження на початок планового періоду). Забезпечення співставності споживання та заощадження вимагає підходу до них з точки зору потоку. Саме такий підхід демонструє *відносну самостійність* заощаджень по відношенню до споживання. Усе залежить від тривалості періоду, за який ми оцінюємо поділ доходу на споживання та заощадження. Наприклад, аналізуючи розподіл доходу жителів курортного містечка за третій квартал (пік курортного сезону) можна виявити, що лише менше половини отриманого доходу йде на споживання, а більше половини – заощаджується. Однак якщо

поточного споживання з граничною корисністю заощадженої частини доходу. *Гранична корисність поточного споживання (M_с)* – це приріст загальної корисності, викликаний використанням на споживання ще однієї грошової одиниці. Відповідно, *гранична корисність заощаджень (M_з)* – це потенційний приріст загальної корисності, викликаний заощадженням додаткової грошової одиниці у межах наявного доходу.

Можна стверджувати, що заощадження виникають тоді, коли гранична корисність заощаджень виявляється більшою за граничну корисність поточного споживання, а у стані рівноваги економічний суб'єкт виявляється у тому випадку, коли граничні корисності поточного споживання та заощаджень зрівнюються (рис.1).

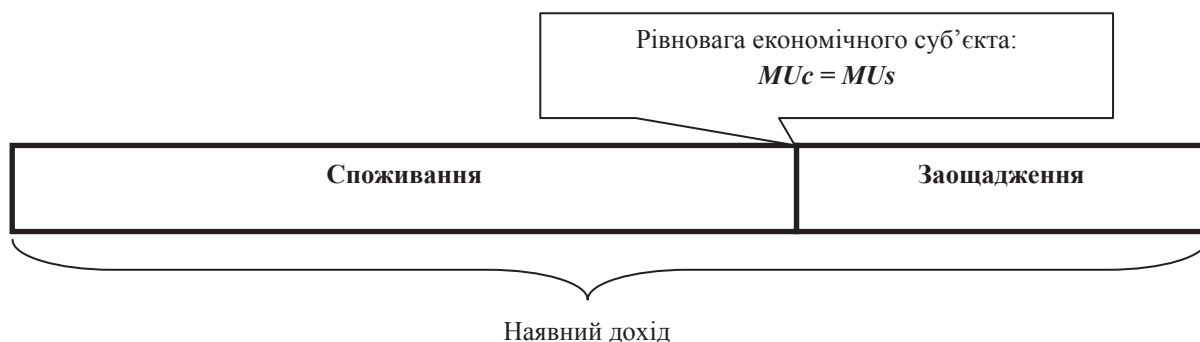

Рис. 1. Рівновага споживача у розподіленні наявного доходу

збільшити період для аналізу до року, то може виявитися, що заощадження близькі до нуля, оскільки накопичені доходи під час сезону були використані на споживання у період міжсезоння. У даному випадку ми маємо справу з так званими міжчасовими бюджетними обмеженнями. *Чим коротшим є досліджуваний часовий період, тим більша частина доходу набуває форму заощаджень, чим він довший, тим більш справедливим є твердження, що заощадження – це відкладене споживання.* У наведеному прикладі джерелом заощаджень всередині періоду виступає частина річного автономного споживання (у марксистській термінології – необхідного продукту). І такі приклади далеко не одиничні (наприклад, відкладання коштів для літнього відпочинку, отримання освіти, придбання житла, тощо).

Якщо скористатися теорією рівноваги, то можна стверджувати, що розподіляючи наявний дохід на поточне споживання та заощадження економічний суб'єкт намагається досягти рівноважного стану. При цьому він співставляє граничну корисність

Таким чином, визначення пропорції поділу наявного доходу на поточне споживання та заощадження передбачає необхідність аналізу факторів, які впливають на відповідні граничні корисності. Але це тема спеціального дослідження.

Аналізуючи заощадження на мікрорівні необхідно зазначити, що у сучасних умовах можуть заощаджувати частину доходу усі групи економічних суб'єктів: домогосподарства, підприємства та держава. Рішення економічного суб'єкта щодо заощадження частини наявного доходу є результатом складної взаємодії внутрішніх мотивів та зовнішніх стимулів. Однак мотиви, стимули та форми заощадження для різних груп суб'єктів суттєво відрізняються.

У табл. 1 наведені основні пари мотивів та стимулів, які впливають на домогосподарства та визначають їх рішення про відмову від поточного споживання заради заощадження частини наявного доходу. Легко помітити, що в основі усіх перерахованих мотивів заощаджень лежить природне намагання домогосподарств до забезпечення як

мінімум стабільного (а у кращому випадку – зростаючого) споживання. Ці мотиви існують завжди та відображають цільову настанову цієї групи економічних суб'єктів – максимізацію корисності, підвищення ступеня задоволення потреб. Останні слід розуміти досить широко: як мінімум, враховуючи усі рівні у піраміді Маслоу.

Таблиця 1.

Мотиви і стимули заощаджень для домогосподарств

Мотиви	Стимули
Намагання досягнути стабільності, формування страхового фонду	Нестійкість та непередбачуваність зовнішнього середовища, ризики зниження поточних доходів
Поліпшення споживання у майбутньому	Співвідношення поточного доходу та цін на товари тривалого використання
Усереднення споживання в часі	Періодичність надходження доходів
Намагання отримати додатковий дохід	Співвідношення доходності банківських депозитів або інших форм інвестування та рівня інфляції

Таблиця 2.

Мотиви і стимули заощаджень для підприємств

Мотиви	Стимули
Створення резервного (страхового) фонду для забезпечення ринкової стійкості підприємства	Нестійкість та непередбачуваність зовнішнього середовища
Збереження або посилення конкурентних позицій підприємства	Рівень конкурентної боротьби
Отримання додаткового прибутку шляхом оновлення, модернізації або розширення виробництва	Рівень доходності інвестицій

Деякі інші мотиви та стимули заощаджень для підприємства (табл. 2). Ці заощадження мають форму нерозподіленого прибутку підприємства. Інколи його мінімальний розмір регламентується законодавством. Наприклад, досить часто підприємства зобов'язані щорічно спрямовувати до страхового фонду частину прибутку, поки накопичені кошти не складуть 25% статутного фон-

ду. Але у більшості випадків підприємства самостійно розподіляють отриманий прибуток.

В основі системи мотивів для заощаджень підприємством лежить його цільова функція: максимізація прибутку. І хоча деякі сучасні теорії намагаються всіяко обґрунтувати важливість інших мотивів поведінки підприємства (головне не прибуток, а, наприклад, частка на ринку, імідж підприємства, стабільність ринкового становища, тощо), при більш уважному розгляді та збільшенні часового періоду аналізу стає зрозумілим, що усі вони виступають, у кінцевому рахунку, засобами для досягнення стратегічних цілей. Звичайно, бувають виключення, але вони лише підтверджують це правило.

Держава має інші стратегічні цілі, що породжує особливості мотивації та стимулювання заощадження наявного доходу. Ці заощадження набувають форму профіциту державного бюджету. І хоча це явище досить рідко зустрічається у сучасній економіці (абсолютна більшість країн живе з хронічним дефіцитом головного фінансового плану країни), не враховувати його взагалі було б неправильно. Профіцит державного бюджету може використовуватися для погашення накопиченого державного боргу, для формування певного стабілізаційного фонду, тощо (табл. 3).

Разом з тим, слід розуміти, що у реальній дійсності відсутній цілісний, єдиний економічний суб'єкт «держава». Його завжди представляють конкретні особи та політичні сили. Це досить часто приводить до виникнення «суперечності інтересів»: інтереси суспільства, представником якого має бути держава, не співпадають з інтересами людей, які уповноважені приймати рішення від імені держави. Як наслідок, пояснити механізм прийняття рішення на рівні держави без урахування цієї суперечності не є можливим.

Таблиця 3.

Мотиви і стимули заощаджень для держави

Мотиви	Стимули
Намагання забезпечити макроекономічну стабільність	Випереджаюче зростання інвестицій
Скорочення державної заборгованості	Досягнення заборгованістю масштабів, які загрожують стабільності економіки
Формування стабілізаційного резерва	Нестійкість та непередбачуваність зовнішнього середовища

На відміну від інших економічних суб'єктів функції держави не зводяться тільки до вирішення проблеми оптимізації поділу наявного доходу на поточне споживання та заощадження. Головне завдання – це сприяти досягненню такого оптимуму іншими господарюючими суб'єктами: домогосподарствами та підприємствами. Тому особливе значення має розуміння механізмів, за допомогою яких держава може впливати на середню та граничну схильність до заощаджень. Не вдаючись у детальний розгляд таких механізмів (це є предметом преміального дослідження), виділимо лише кілька, на наш погляд, дуже важливих підходів до їх тлумачення.

Необхідно підкреслити, що у залежності від стану зовнішнього середовища (стимулів) деякі з перелічених мотивів проявлятися не будуть, а деякі стануть вирішальними при прийнятті рішення про заощадження. Тому стимули можна розглядати як **фактори пробудження** того чи іншого мотиву. Наприклад, економічна нестабільність, загроза втрати (часткової чи повної) доходу висуває на перший план намагання до стабільності у якості мотивації заощаджень. Зростання ж сплачуваних банківських відсотків може зробити вирішальним мотивом намагання отримати додатковий дохід.

Разом з тим, вплив стимулів заощадження на реальні вчинки економічних суб'єктів не слід сприймати як лінійний. Наприклад, зростання доходності депозитів (як і ступінь нестабільності економіки) починають впливати на поведінку економічних суб'єктів тільки після досягнення певного рівня (свого часу такий зв'язок відзначався Дж.М. Кейнсом стосовно до так званих спекулятивних грошей). З іншого боку, існує загроза перетворення стимулу на антистимул. Адже зрозуміло, що дуже високі банківські відсотки, як правило, пов'язані з високими темпами інфляції. Напри-

клад, за підсумками 2015 р. рівень споживчих цін в Україні зріс більше ніж на 40%, тоді як середньорічні відсотки по депозитам коливалися в межах 22-25%. І це без урахування втрат у результаті сплати податків на пасивні доходи. За таких умов відмовитися від поточного споживання заради майбутнього для економічного суб'єкта стає надто ризикованим (дуже висока ставка дисконтування). Тому може відбутися ще один перелом у характері кривої взаємозв'язку рівня стимулу та обсягів заощаджень.

Рівень стимулу, при якому відбувається перелом характеру його впливу на розміри заощаджень, ми називаємо **мірою**. Пізнання суті міри та уміння її визначити може стати важливим етапом у розробці механізму державного регулювання процесів заощадження. Необхідність такого регулювання, зокрема, витікає з добре відомого взаємозв'язку між нормою заощаджень та економічними циклами. Так, напередодні економічної кризи, як правило, відмічається підвищення норми заощаджень, що підтверджується численними дослідженнями [5]. У перші ж після кризові роки спостерігається певна тенденція до підвищення зменшення граничної норми заощаджень. Саме через регулювання державою масштабів та схильності до заощаджень можуть бути послаблені негативні наслідки економічних циклів.

Таким чином, заощадження – це процес прийняття рішення економічними суб'єктами про відмову використовувати частину наявного доходу на поточне споживання на основі взаємодії внутрішніх мотивів та зовнішніх чинників, орієнтованого на досягнення поставлених цілей. Економічна ж теорія, розкриваючи суть заощаджень, механізм прийняття рішення про відмову від поточного споживання формує необхідну наукову платформу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

ПОСИЛАННЯ:

1. Кейнс Дж.М. Кейнс, Дж.М., Общая теория занятости, процента и денег // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т./ Сопред. редкол. Г.Г. Фетисов, А.Г. Худокормов, Т. IV. Век глобальных трансформаций / Отв. ред. Ю.Я. Ольсевич. – М.: Мысль, 2004. – с.139-168.

Gross Saving. - Режим доступу: http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/methodology_sheets/econ_development/gross_saving.pdf.

2. Шарп У.Ф. Цены фиксированных активов при наличии и отсутствии отрицательных позиций // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т./ Сопред. редкол. Г.Г. Фетисов, А.Г. Худокормов, Т. V. В 2 кр. Всемирное признание: Лекции нобелевских лауреатов / Отв. ред. Г.Г. Фетисов. Кн. 1. – М.: Мысль, 2004. – С. 649-675.

3. Шумпетер Й. История экономического анализа. Т.2. СПб: Экономическая школа, 2001. – С.840.

4. Задоя А.А. Сбережения, инвестиции и экономическая цикличность: эмпирическая проверка теоретических гипотез / А.А. Задоя // Академічний огляд. – 2015. - №2. – с.5-12.

Zadoia A.O., Zadoia O.A. Motives and stimuli of saving: microeconomic approach / Alfred Nobel University, Dnepropetrovsk

The article analyses sense of savings, their motives and stimuli on the level of householders, enterprises and state. It is improving that economic subject will be in the state of equilibrium if marginal utility of consumption equals marginal utility of saving. Principal approaches to forming of the state mechanism for the regulation of scale and propensity to save have been justified.

Keywords: saving, motives, stimuli, marginal utility of consumption, marginal utility of saving.

Задоя Ан.А., Задоя Ал.А. Мотивы и стимулы сбережений: микроэкономический подход / Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

Статья посвящена выяснению сущности сбережений, их мотивов и стимулов на уровне домохозяйств, предприятий и государства. Доказано, что экономический субъект достигает равновесия в делении располагаемого дохода на потребление и сбережение при условии равенства предельных полезностей потребления и сбережения. Обоснованы принципиальные подходы к формированию механизма государственного регулирования масштабов и склонности к сбережениям.

Ключевые слова: сбережения, мотивы, стимулы, предельная полезность потребления, предельная полезность сбережений.

Стаття надійшла до редакції: 16.03.2016

Рекомендовано до друку: 11.04.2016